

آب و آینه

گرد آوری و تالیف : شقایق عباس زاده

شاید داستان روشنایی و الهه مقدس بیش از آنچه گفته میشود قدمت داشته باشد اما موردی که ارزش موضوع را برای ما بیشتر میکند مفهوم این کلمات و به عبارتی دلیل کاربری آن ها از دیرباز تا کنون می باشد.

نوروز...

نوروز داستان زیبایی است که در آن طبیعت، احساس و جامعه هر سه شریکند... روز شادمانی زمین، آسمان و آفتاب، و جوش شکفتن ها و شور زادن ها و سرشار از هیجان هر آغاز.....

در ایران باستان تخت جمشید محل جشن گرفتن نوروز بود... در باور هخامنشیان نیایش برای سالی که در پیش است، در اولین روز سال، از همه اوقات موثرتر است.....

در قدیم سفره های عید به شکلهای گوناگون تزیین می شد که به آن " هفت چین " می گفتند. چراکه در آن هفت سینی یا مجمع به یاد اهورامزدا و شش امشاسپند یعنی فرشتگان مقرب خدا (اردیبهشت، خرداد، مرداد، شهریور، بهمن، اسپندارمذ) می گذاشتند. و با باوری که زرتشتیان قایل بودند اینگونه ذکر میشود که این ۶ ماه ۶ فرشته مقدس بوده که با نیروی اهورای ۶ ویژگی را به آدمیان هدیه دادند. ۱. خرد و منش نیک(و هومن یا بهمن) ۲. راستی و داد(اشا یا اردیبهشت) ۳. توان سازنده و نیکو(خسترا یا شهریور) ۴. آرامش و مهر فزاینده(سپنتا آرمیتی یا اسفند) ۵. خود شناسی و رسایی(هاورتات یا خرداد) ۶. بیمرگی و جاودانگی (امراتت یا مرداد) هستند.

در اسطوره های ساسانی تخم مرغ شیر و شیر برنج نماد بهمن آتش نماد اردیبهشت فلز نماد شهریور زمین نماد اسفند آب نماد خرداد گیاه سبز و خوراکی های گیاهی نماد مرداد هستند. تا بدانجا رسد این نیکو صفتها که با پرورش در وجود آدمی روح او را چون آینه ای بازتاب روشنایی خداوند کند و به قولی نشان اهورایی شدن انسان باشد. این ۶ عنصر در همه سفره هایی که برای آیین های دینی(جشن ها) گسترده می شوند وجود دارند و سفره هفت سین یادگار آن است.

به جرعت می توان گفت اولین عنصر طبیعی بر سرهر سفره هفت سین... آب بوده است و پس!!!

آب یکی از مقدس ترین عناصر طبیعی نزد ایرانیان باستان به شمار می رفته است...* طبق باورهای اساطیری ایرانیان باستان، آب در گاهنبار دوم، از گاهنبارهای ششگانه آفریده شده است و زمان آفرینش آن میانه تیر ماه بوده بر طبق این باورها، آفرینش آب پس از آفرینش آسمان و پیش از آفرینش سایر موجودات صورت پذیرفته* ایرانیان باستان آب را یکی از ایزدان مقدس می شمردند و او را تقدیس و تکریم میکردند و شاید بدین گونه بود که الهه مقدس (آناهیتا) ایزدانوی آب و باروری و پاکیزگی، در باور ایرانیان شکل گرفت... تا آنجا که پرستشگاه آناهیتا برای بزرگداشت این بانوی مقدس ساخته شد و معماری ایرانیان از همینجا بود که عنصر آب را با کمال میل در تمام آثار خود به کاربرد.

همانگونه که گفته شد آب نشانه پاکی باروری رزق و روزی روشنایی خیر و برکت علم و دانش عافیت آینده ای روشن... میباشد و انچنان که آب خود در انعکاس شریک است می توان گفت آینه که به نوعی بر گرفته از آب است و به گونه ای ساخته بشر است نیز همانقدر برای ایرانیان ارزش دارد که آب داشته که البته جای تعجب نیست چرا که مرجع آب بوده و همان معنایی را برای آینه قایل میشویم که برای آب.

منصفانه که به این موضوع نگاه کنیم میبینیم در ایران، معماری در کنار آب و دردامن طبیعت بدون آنکه آن را مخدوش سازد، حضور خود را اعلام می کند و نقش آب بیشتر نقش تجردی است. در ایران باستان معماری به سوی آب حرکت می کند و در کنار آن آرام می گیرد. ولی در دوره اسلامی آب در معماری حالت کاربردی پیدا می کند و معماران آگاهانه سعی میکنند تا به طبیعت تسلط یافته و آن را به نظم بکشانند.

آب در شکل هندسی در اکثر بناها متجلی می شود و به نوعی مرکزیت وحدت معماری در آب شکل می گیرد. آب در مرکز کوشک ها و باغ ها و غیره ظاهر می شود و در مناطق کویری آب کمیاب و زندگی بخش سبب شکل گیری معماری آب انبارها و پایاب ها و رباط ها و یخچال ها می شود و به گونه ای دیگر خود را نشان می دهد.

راحت تر که بیان کنیم به آنجا خواهیم رسید که گویی آب گذرگاه انسان برای ورود به دنیای دیگر بوده. آب نقش معنوی خود را در معماری ایران نشان داد، به گونه ای که گردش آب نمایش تجردی آب در طبیعت است.

آب در معماری همان درک معماری آب است. درک قوانین فیزیکی رفتار آب، احساسات ما در مقابل کنش و واکنش آب و مهمتر از همه نقش و تمثیل و ارتباط آن با زندگی انسان ها است. آب یکی از عناصر طبیعی به شمار می رود که ماهیتی تغییر ناپذیر دارد. هرچاکه ظاهر می شود، کاربرد آن باید منعکس کننده برداشت طراحان و سازندگان از طبیعت باشد.

اینه نیز از واپسین ابتکارات ایرانیان در معماری داخلی و تزئین دور نما به کار میرفته... با استفاده از قطعات کوچک اینه فضایی روشن پر تلالو رویایی در جهت اثبات پاکی و قداست روشنایی و با ارزش بودن محیط در فرهنگ ما شکل گرفت و در یک کلام آینه نمادی از اهورمزدا و بازتاب دهنده روشنایی خداوند می باشد و این نماد در معماری اسلامی با توجه به نقش آینه ای آب تجلی یافته است

که دیوارها سقف ها درها و حتی کف بنا در این نقش سهیم بودند. و این فرهنگ تا بدان جا میرسد که آب (در بطن خود آرام) و اینه به اشتراک گذاشته میشوند به گونه ای که سمبل آن

همان حوض خانه ایست که حتما با عمق کم ساخته می‌شده تا انعکاس خود را در نقش آینه ایفا کند. این نقش را میتوان در معبد آناهیتا در بیشاپور با افتادن عکس چهار سنگی گاو در آب مشاهده کرد. که در اینجا به صورت نمادی از تصویر و یادآور اهورامزدا در آب از آن استفاده شده است. همچنین آب در این بنا مرکزیت دارد و جنبه نمادین از اهورامزدا و قداست آب را کامل میکند.

۲. در معماری اسلامی نیز حوض های جلو بنا مکمل معماری شده و مانند آینه آنها را در خود منعکس میکنند. حوضهایی که در معماری مساجد شاهد هستیم نیز غیر از نقش تطهیر جنبه نمادین پیدا کرده و با انعکاس نقش مساجد و نقش و نگار مذهبی و آیات قرآنی سر در مساجد در خود جنبه ای الهی یافته و آب هم نماد زندگی و هم نماد مرگ را به وجود آورده است. و انسان را هم از نظر جسمی پاک میکند و هم از نظر روحی.

۳. در حوضخانه قداست آب با بلندتر شدن سقف بالای حوض نسبت به فضاهای مجاور و قرارگیری حوض در مرکز ثقل بنا و با افتادن عکس تزیینات پرکار و ظریف سقف حوضخانه در آب و تقویت حس تالالو نور در آب بر این جنبه نمادین آب تاکید می‌شده است.

۴. در آبنبارها نیز یک تک حوض بزرگ در وسط بنا داریم که گنبد بالا آن بزرگ و مرتفع میشود با هواکشی در انتهای گنبد که باعث افتادن نور نقطه ای در آب حوض می شود و به نوعی نمادی از بازتاب روشنایی خداوند در آینه آب و یادآوری خالق اصلی آب در اینجا نیز تکرار میشود. به طور کلی در تمامی بناهای معماری اسلامی که در آنها آب نقش شاخص میابد می توان توجه به نقش آینه ای آب و نمادین اب را خواسته یا ناخواسته دریافت و جدایی آب و نقش آینه‌های آن را امری ناممکن دانست!!!

حال که زمان بنا کردن ساختمان هایی از جنس تفکرات و نیازها که برخاسته از فرهنگ و هویت ماست بهتر است این سنت دیرینه را که آب خواندیمش چه به رسم پاکي ان و یا به رسم آرامش آن... و از همه مهمتر به رسم کمال گرایی ان که در هر بنایی به کار رود موثر می افتد در بطن ساختمان های خود به کار بگیریم. امروزه در کنار تمامی بناهای ساختمانی یا بهتر بگوییم بخشی از معماری بنا وابسته به عنصر آب است.

معماری مدرن با اشتیاق بیشتری به دنبال آب و نقش آینه ای آن در بناهایی چون هتل ها موزه ها و نمایشگاه می باشد. چراکه به این نکته رسیده که آب به دلیل ایجاد آرامش زیبایی و محیطی سرشار از لذت باعث تجمع و جذب انسان بدان محیط میشود معماری مدرن در طراحی هتل ها در هر اقلیم و بافتی که باشد و با هر فرهنگ و منشی که سر و کار داشته باشد اولین عنصری را که به عنوان نماد هتل در بافت

فضای سبز آن به عنوان ورودی انتخاب میکند تا در زمینه جذب مسافر موفق باشد آب معرفی میکند چراکه معماران مدرن به فلسفه آب و اثر آن پی برده و از این عنصر در فضای سبز که آغاز مسیر یک مسافر به یک هتل میباشد تا داخل هتل به عنوان آب نما و تا اتاق مسافر به عنوان بخش تزیینی یا آرامش و یا حتی تطهیر استفاده کرد و قدم به قدم برای استفاده از آن فکر شده... چرا که آب خود در بطن خود دعوت کننده و یا به قول معماران مدرن میزبان می باشد.

از طرفی قسمت مهم تفریحی یک هتل را آب تشکیل میدهد... معماری مدرن تنها به حوض بسنده نمیکند این تنها قسمتی از کاربری آب در هتل ها می باشد بلکه در بخش عظیم تر استخر سونا و بازیهای آبی نقش آب را برای انسان امروز بدین طریق پررنگتر میکند. و جالب تر از همه خیلی از هتل ها در کنار دریا ها یا به عبارتی با محصور کردن آب هتل را بارزتر کرده و در جذب مسافر موفقتر عمل میکنند... اما جالب اینجاست بر خلاف معماری سنتی که استفاده از آب به شکل معمول و تکرار بوده در معماری مدرن و مخصوصا در رقابت جذب مسافر در صنعت هتلداری استفاده از آب و نقش آن متفاوت بوده و هر طرحی که آب را بیشتر در نقش خودش و در شکل تجریش استفاده کرده موفق تر بوده چرا که در طراحی هتل های مدرن که دیگر کاروانسرا نیستند و حالا شکل مدرن دارند استفاده از آب و جریان آن و حتی صدای ریزش آب هتل را برجسته تر کرده به جرئت میتوان گفت یک طراح هتل باید بازی آب را در چشم مسافر به گونه ای جذاب جلوه دهد این است معماری مدرن آب و هتل!

همانگونه که گفته شد آب و آینه عناصر مقدس فرهنگ ما از باستان تا کنون چه در نوروز چه در معماری سنتی و چه در معماری مدرن مهمترین نقش را ایفا میکند و خاطر انسان قدیم و جدید را با آرامشی که می سازد و به حکم میزبانی که دارد به یکدیگر پیوند داده و من و تو مسافر را به سوی خود می خواند!! آری دعوت به مکانی که آب و آینه میزبان باشند حتما اجابت میشود!

* به اعتقاد آریان ها جهان در شش مرحله از سال آفرینش شد. هر هنگام آفرینش را گاهنبار می گویند

** نزد ایرانیان باستان عنصر آب دو فرشته نگهبان داشته است: یکی ایم ناپات و دیگری آناهیتا که به عنوان فرشته مخصوص آب بسیار مقدس و وکرم بوده است و معابد آناهیتا بای گرامبداشت و ستایش این الهه و احترام به آب شکل گرفته اند.

رتال جامع علوم انسانی

منابع: استاد معماری / مهندس احسان بختیاری
مدیر گروه مهندسی معماری دانشکده توس
مدیر گروه مهندسی دانشکده علمی کاربردی مشهد
مدیر گروه مهندسی دانشکده بهار
عضو هیات علمی دانشکده توس و علمی کاربردی و بهار
عضو انجمن معماری مشهد

کتاب روزگار باستان: دکتر علی شریعتی
کتاب طراحی هتل و فضای سبز: تونی برتوسکی

<http://www.cafedexign.com>

<http://www.iran-far.com>

